כיתה ח' | תושב"ע · משנה | שיעור 3 מתוך 5 | 45 דק' | שבת א, א

"יציאות השבת": העני ובעל הבית

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את המשנה הראשונה במסכת שבת ואת המושגים רשות היחיד ורשות הרבים.
- התלמידים ינתחו את ארבעת המקרים של העני ובעל הבית ויבינו מתי "חייב", "פטור" ו"שניהם פטורין".
- התלמידים יסבירו לפי הרע"ב את הכלל "יחיד שעשאה חייב, שנים שעשאוה פטורים" ואת מקור המילה "יציאות".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר?

בכל שיעור מוסיפים לטבלה על הלוח "מה המשנה מלמדת על השבת": הכנה, מלאכה, גבול בין רשויות.

🧪 פתיחה

הדגמה: שני תלמידים, אחד "בתוך הבית" (בתוך חישוק על הרצפה) ואחד "בחוץ". הם מעבירים ביניהם עיפרון בכמה דרכים. שואלים: מי "הוציא"? מי עשה את כל הפעולה?

📖 הסבר למורה

המשנה: "יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים, ושתים שהן ארבע בחוץ". היא מתארת עני שעומד בחוץ (ברשות הרבים) ובעל בית בפנים (ברשות היחיד). כשאחד מהם עושה את כל הפעולה, עקירה והנחה (למשל העני פושט ידו לפנים, לוקח ומוציא), הוא חייב. כשכל אחד עושה חלק (אחד עוקר ואחד מניח), "שניהם פטורין".

הרע"ב: המילה "יציאות" באה מהפסוק "אל יצא איש ממקומו" (שמות טז), שממנו לומדים את איסור ההוצאה. ועל "שהן ארבע": מדבריהם (חכמים) הוסיפו שתיים, לאסור לכתחילה גם כשהמלאכה נעשית על ידי שניים, "דשנים שעשאוה פטורים", כמו שנאמר "בעשותה אחת", "העושה את כולה ולא העושה מקצתה".

"פטור" כאן פירושו פטור מעונש (חטאת), ולא שמותר לכתחילה. זו נקודה חשובה לכיתה ח'. המשנה הזאת היא המשך ישיר לשיעור הקודם: "המוציא מרשות לרשות" הוא האחרון בל"ט המלאכות.

זרמים: נכתב לחמ"ד, לפי תכנית המשנה של משרד החינוך (מסכת שבת היא ממסכתות המשנה הנלמדות בחטיבת הביניים בחמ"ד; בדקו את החלוקה לכיתות בתכנית בית הספר). בממלכתי אפשר להשתמש בשיעורים כהיכרות עם המשנה ועם החגים והמנהגים שהיא מתארת.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, שבת פרק א, משנה א

יְצִיאוֹת הַשַּׁבָּת שְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע בִּפְנִים, וּשְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע בַּחוּץ. כֵּיצַד. הֶעָנִי עוֹמֵד בַּחוּץ וּבַעַל הַבַּיִת בִּפְנִים, פָּשַׁט הֶעָנִי אֶת יָדוֹ לִפְנִים וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת, אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהוֹצִיא, הֶעָנִי חַיָּב וּבַעַל הַבַּיִת פָּטוּר. פָּשַׁט בַּעַל הַבַּיִת אֶת יָדוֹ לַחוּץ וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל עָנִי, אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהִכְנִיס, בַּעַל הַבַּיִת חַיָּב וְהֶעָנִי פָּטוּר. פָּשַׁט הֶעָנִי אֶת יָדוֹ לִפְנִים וְנָטַל בַּעַל הַבַּיִת מִתּוֹכָהּ, אוֹ שֶׁנָּתַן לְתוֹכָהּ וְהוֹצִיא, שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִין. פָּשַׁט בַּעַל הַבַּיִת אֶת יָדוֹ לַחוּץ וְנָטַל הֶעָנִי מִתּוֹכָהּ, אוֹ שֶׁנָּתַן לְתוֹכָהּ וְהִכְנִיס, שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִין:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על שבת א, א

יְצִיאוֹת הַשַּׁבָּת. הוֹצָאוֹת שֶׁמֻּרְשׁוּת לִרְשׁוּת הָאֲמוּרוֹת אֵצֶל שַׁבָּת, וְהַכְנָסוֹת נַמִּי קָא קָרֵי יְצִיאוֹת הוֹאִיל וּמוֹצִיא מֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת. וְהַאי דִּתְנֵי יְצִיאוֹת וְלֹא תְּנֵי הוֹצָאוֹת, לִישָׁנָא דִּקְרָא נָקַט, דִּכְתִיב (שמות טז) אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ, וּמִנֵּיהּ דָּרְשִׁינַן הוֹצָאָה, אַל יֵצֵא אִישׁ עִם הַכְּלִי שֶׁבְּיָדוֹ לִלְקֹט הַמָּן:

שֶׁהֵן אַרְבַּע. מִדִּבְרֵיהֶם הוֹסִיפוּ שְׁתַּיִם, לֶאֱסֹר לְכַתְּחִלָּה הֵיכָא שֶׁהַמְּלָאכָה נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי שְׁנַיִם זֶה עוֹקֵר וְזֶה מֵנִיחַ, דִּשְׁנַיִם שֶׁעָשׂוּ פְּטוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ד) בַּעֲשׂוֹתָהּ אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה', הָעוֹשֶׂה אֶת כֻּלָּהּ וְלֹא הֶעוֹשֶׂה מִקְצָתָהּ, וְכֵן בְּכָל מְלָאכוֹת שֶׁל שַׁבָּת אָמְרִינַן יָחִיד שֶׁעָשָׂאָהּ חַיָּב, שְׁנַיִם שֶׁעָשׂוּ פְּטוּרִים:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 כתוב במשנה	🔍 מפרשים (ושל מי הפירוש)
"יְצִיאוֹת הַשַּׁבָּת"	רע"ב: לשון הפסוק "אל יצא איש ממקומו" (שמות טז).
"הֶעָנִי חַיָּב וּבַעַל הַבַּיִת פָּטוּר"	כשהעני עשה את כל הפעולה בעצמו (עקר והניח), הוא חייב.
"שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִין"	רע"ב: "שנים שעשאוה פטורים", כי כתוב "בעשותה אחת", "העושה את כולה ולא העושה מקצתה". אבל חכמים אסרו לכתחילה.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: חישוק או חבל לסימון "בית", עיפרון, דף העבודה

1. פתיחה: הדגמה עם החישוק והעיפרון (8 דקות)
2. קריאת המשנה בחלקים, ובכל מקרה מדגימים בחישוק (12 דקות)
3. קריאת הרע"ב: "יציאות", ו"שנים שעשאוה" (8 דקות)
4. דף העבודה (12 דקות)
5. סיכום היחידה: "מה הופך את השבת ליום אחר?" (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מי עומד בחוץ ומי בפנים במשנה?
2. מתי "שניהם פטורין"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין מקרה שבו אחד חייב לבין מקרה שבו שניהם פטורים?
2. לפי הרע"ב, האם "פטור" פירושו שמותר? הסבירו.

הערכה (מה דעתי?)

1. למה, לדעתכם, המשנה בחרה דווקא בדוגמה של עני ובעל בית?

🏁 סיכום השיעור

משלימים את הטבלה: "גבול: בשבת יש גבול בין רשות היחיד לרשות הרבים (א, א)". כל תלמיד כותב תשובה לשאלה הגדולה עם דוגמה מכל שיעור.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. תארו מקרה אחד מהמשנה שבו העני חייב.
2. מה פירוש "שנים שעשאוה פטורים"?

💡 הערות למורה

המשנה הראשונה בשבת קשה. ההדגמה הפיזית חשובה מאוד. הכינוי "עני" מזכיר גם נתינת צדקה; יש מפרשים שראו בבחירה הזאת רמז, וזה פירוש בלבד.

📝 בדף העבודה

טבלת ארבעת המקרים, הבנת "חייב / פטור", פירוש הרע"ב ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- משנה שבת א, א (ספריא)
- רע"ב על שבת א, א (ספריא)

מחוון: יציאות השבת: מי חייב?

1. 1. העני חייב, בעל הבית פטור · 2. בעל הבית חייב, העני פטור · 3. שניהם פטורים.
2. כי כל אחד עשה רק חלק מהמלאכה: העני הרים את החפץ ברשות הרבים והכניס את ידו (עקירה), ובעל הבית לקח אותו מידו בפנים (הנחה). לפי הרע"ב: "שנים שעשאוה פטורים".
3. ב. "אל יצא איש ממקומו"
4. שאף שמן התורה שניהם פטורים, חכמים אסרו לכתחילה לעשות כך (לאסור לכתחילה היכא שהמלאכה נעשית על ידי שניים).
5. תשובה פתוחה. למשל עבודה בזוגות, משחק קבוצתי. לבדוק שהתלמיד מבין את ההבדל בין עשייה של כל הפעולה לבין חלק ממנה.